
ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στις 15 Σεπτεμβρίου 1919 έκανε την εμφάνισή της μια νέα αθηναϊκή εφημερίδα, η *Καθημερινή*. Η έκδοση της εφημερίδας συμπίπτει με την άνθηση του αθηναϊκού τύπου είτε λόγω των πολλών νέων τίτλων είτε με τη σαφή πρόοδο που σημειωνόταν στον τομέα της γενικότερης οργάνωσης που απαιτείται για την καλύτερη έκδοση, κυκλοφορία, διανομή και διάδοση στο αναγνωστικό κοινό σε πανελλαδικό επίπεδο. Διότι η *Καθημερινή* εκδιδόταν μεν στην πρωτεύουσα αλλά απευθυνόταν στους αναγνώστες ανά την επικράτεια. Αν λάβουμε υπόψη ότι η πρώτη προσπάθεια για την αποτελεσματική πρακτόρευση των εφημερίδων σημειώθηκε το 1875, με την ίδρυση του πρώτου πρακτορείου διανομής από τον Σπυρίδωνα Τσαγγάρη,¹ η τεσσαρακονταετία περίπου που μεσολάβησε επέτρεψε στα ημερήσια πλέον φύλλα των εφημερίδων,² να καταστούν αναπόσπαστο μέρος της ελληνικής κοινωνίας, να δημιουργήσουν αναγνωστικό κοινό, να επηρεάζουν αποφασιστικά την κοινή γνώμη (press effect)³ ως προς τις πολιτικές επιλογές αλλά και να καταστούν μέσο για τη διάδοση των γραμμάτων, των τεχνών, βήμα για την πρώτη έκδοση αξιολογότερων λογοτεχνικών πονημάτων, καθώς πολλοί σημαντικοί συγγραφείς εμπιστεύονταν τα έργα τους, πριν αυτά εκδοθούν σε μορφή βιβλίου. Η *Καθημερινή* εκδίδεται μέσα στον «αιώνα των εφημερίδων», όπως ονομάστηκε,⁴ και από την πρώτη στιγμή που ξεκίνησε το εκδοτικό ταξίδι υπήρξε ένα έντυπο με βαρύνουσα θέση στο κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό γίγνεσθαι.

Κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα των εφημερίδων της εποχής ήταν η απόλυτη και ξεκάθαρη επιλογή της παράταξης που υποστήριζαν. Εν προκειμένω, αναφερόμαστε στη βενιζελική, από το 1910, και την αντιβενιζελική. Οι εκδότες δεν προφασίζονται ούτε υποκρίνονται πολιτική αντικειμενικότητα, δεν επιδιώκουν την

¹ Διαμαντής Μπασαντής, *Ο Ημερήσιος Τύπος : από τον 18° στον 21° αιώνα*, Αθήνα, Οδυσσέας, 2002, σ. 56-57.

² Η πρώτη εφημερίδα που εκδίδεται σε ημερήσια βάση είναι η *Εφημερίς* του Δ. Κορομηλά το 1873.

³ Kathleen Hall Jamieson, Paul Waldman, *The Press Effect: Politicians, Journalists, and the stories that Shape the Political World*, New York, Oxford University Press, 2003.

⁴ Βλ. την εξαιρετική μελέτη του Νίκου Μπακουνάκη, *Δημοσιογράφος ή Ρεπόρτερ. Η αφήγηση στις ελληνικές εφημερίδες, 19°-20° αιώνας*, Πόλις, γ' έκδοση, 2016.

πολυσυλλεκτικότητα, δεν φιλοξενούν γνώμες αντίθετες προς τα συμφέροντα της παράταξης που υπηρετούν. Αυτή η απολυτότητα στις κομματικές θέσεις, καθιστούσε συχνά τις εφημερίδες ημιεπίσημα όργανα των κομμάτων, ενώ δεν ήταν σπάνιες οι περιπτώσεις εκδοτών ή δημοσιογράφων που πολιτεύονταν. Από την άποψη αυτή, οι εφημερίδες διαδραμάτιζαν ρόλο επεξεργασίας και παραγωγής πολιτικών θέσεων για τα κόμματα, ένα εργαστήριο για την παραγωγή πολιτικού λόγου, χρήσιμου στην κομματική αντιπαράθεση. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τα γραφεία ή τα εκδοτήρια των εφημερίδων να γίνονται ορισμένες φορές στόχος των αντιπάλων, σε περιόδους έξαρσης του φανατισμού και της βίας.⁵ Εκδότες ήταν σχεδόν πάντοτε όσοι είχαν ήδη διανύσει ένα αρχικό στάδιο ως δημοσιογράφοι και φιλοδοξούσαν να παίξουν ένα ευρύτερο ρόλο ως εκδότες-επιχειρηματίες στη δημόσια ζωή. Ο εκδότης καθόριζε φυσικά την πολιτική γραμμή της εφημερίδας και ήταν ο κύριος αρθρογράφος της, εκείνος ο οποίος έδινε τον πολιτικό τόνο.

Οι μεγαλύτερες εφημερίδες της εποχής είναι η *Πατρίς*, ο *Ελεύθερος Τύπος* και το *Έθνος*, οι οποίες υποστήριζαν το κόμμα των Φιλελευθέρων, και η *Πολιτεία*, η *Εσπερινή* και η *Καθημερινή*, ταγμένες στο αντιβενιζελικό στρατόπεδο. Ο *Ριζοσπάστης* είχε καταστεί από το 1918 όργανο του νεοσύστατου τότε Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος Ελλάδος (ΣΕΚΕ), μετά την εκχώρηση του τίτλου από τον Γεώργιο Φιλάρετο στον Γ. Πετσόπουλο.⁶ Οι αριθμοί των φύλλων που κυκλοφορούσαν είναι εξαιρετικά δύσκολο να εντοπιστούν αλλά σύμφωνα με τη μελέτη της Eglezou⁷ το καλοκαίρι του 1920 οι εφημερίδες είχαν περίπου την εξής μέση κυκλοφορία: *Πατρίς* 23.000 φύλλα, *Ελεύθερος Τύπος* 22.000, *Έθνος* 18.000, *Πολιτεία*, 17.000, *Εσπερινή* 14.000 και *Καθημερινή* 13.000.

Η δυναμική ανάπτυξη του τύπου τις πρώτες δεκαετίες επιβεβαιώνεται και με την ίδρυση των πρώτων συνδικαλιστικών ενώσεων, προκειμένου να προωθη-

⁵ Τέσσερις χαρακτηριστικές περιπτώσεις είναι οι ακόλουθες: απόπειρα δολοφονίας του Βλάση Γαβριηλίδη το 1882, λόγω της οξείας αντικαθεστωτικής του αρθρογραφίας, βλ. Κώστας Σαρδελής, *Βλάσης Γαβριηλίδης, 1848-1920. Μεγάλος αναμορφωτής της ελληνικής δημοσιογραφίας και πνευματικός ηγέτης*, Μορφωτικό Ίδρυμα της Ένωσης Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Αθηνών, χ. χ., σ. 13- επίθεση στην *Ακρόπολη* του Βλάση Γαβριηλίδη, στις 20 Αυγούστου 1894, από 86 νέους αξιωματικούς, εξαιτίας της αρθρογραφίας που ζητούσε την κάθαρση στο στρατό- βλ. Γιάννης Γιανουλόπουλος, *Η ευγενής μας τύφλωσις...*. *Εξωτερική Πολιτική και "Εθνικά Θέματα" από την ήττα του 1897 έως τη Μικρασιατική καταστροφή*, Βιβλιόραμα, 1999, σ. 56-57. Επίσης, επίθεση και λεηλασία της *Καθημερινής*, τον Αύγουστο του 1920, από οπαδούς του Βενιζέλου, και δολοφονία του εκδότη του φιλοβενιζελικού *Ελεύθερου Τύπου* Ανδρέα Καβαφάκη, το Φεβρουάριο του 1922, για λόγους πολιτικής αντεκδίκησης.

⁶ Για τον *Ριζοσπάστη* της περιόδου 1908-1911, με εκδότη τον Γεώργιο Φιλάρετο και την εκχώρηση του τίτλου, βλ. Δημήτρης Μαλέσης, «Ο "ριζοσπαστικός" λόγος του Γεωργίου Φιλάρετου στην εφημερίδα *Ριζοσπάστης* (1908-1911)», *Τα Ιστορικά*, τ. 68, Οκτώβριος 2018, σ. 113-168.

⁷ Georgia Eglezou, *The Greek Media in World I and its Aftermath. The Athenian press and the Asia Minor Crisis*, I. B. Tauris, London-New-York, 2009, σ. 200.

θούν ή να υπερασπιστούν αιτήματα, σχετικά με τον συγκεκριμένο εργασιακό κλάδο. Η πιο χαρακτηριστική περίπτωση είναι η ίδρυση της Ενώσεως Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Αθηνών (ΕΣΗΕΑ), η οποία ιδρύθηκε το 1914, με στόχο την κατοχύρωση του δημοσιογραφικού επαγγέλματος, την υπεράσπιση των εργασιακών δικαιωμάτων των δημοσιογράφων, την ασφάλιση και την αλληλοβοήθεια των μελών της. Να σημειωθεί, επίσης, ότι το 1916 συστάθηκε και ο Σύνδεσμος Εφημεριδοπωλών.

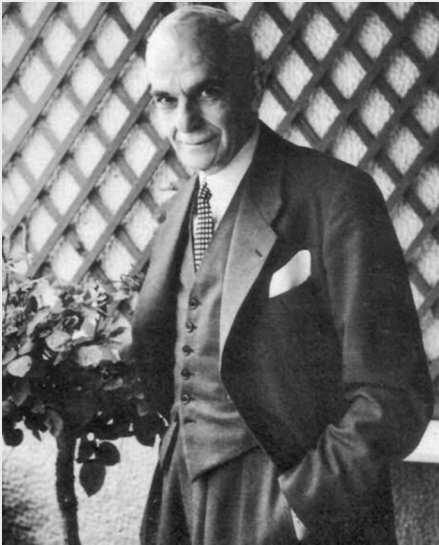
Στις πολιτικά παραγμένες περιόδους μετά το 1915 ένα μεγάλο πρόβλημα που αντιμετώπισαν οι εφημερίδες ήταν η απροκάλυπτη επέμβαση των κυβερνητικών οργάνων στο περιεχόμενο της αρθρογραφίας και της ειδησεογραφίας, όταν κρινόταν ότι θίγονται κυβερνητικά ή εθνικά συμφέροντα. Η λογοκρισία της περιόδου που αναφερόμαστε αποτελούσε μια διαδεδομένη πρακτική που στηριζόταν σε νόμους που είχαν ψηφιστεί την περίοδο 1917-1918, όταν η χώρα είχε κηρυχθεί σε κατάσταση πολιορκίας από τους βενιζελικούς, βάσει του άρθρου 91 του συντάγματος 1864/1911. Έτσι η εμφάνιση εφημερίδων με λευκά τετράγωνα σε διάφορες στήλες, όπου δηλαδή επενέβαιναν οι αρμόδιοι εντεταλμένοι της λογοκρισίας υπάλληλοι, δεν ήταν σπάνιο φαινόμενο.

Εκδότης και διευθυντής της *Καθημερινής*, έως το θάνατό του υπήρξε ο Γεώργιος Α. Βλάχος (Αθήνα 1886-1951), γιός του διπλωμάτη και συγγραφέα Άγγελου Βλάχου. Ο Γεώργιος Βλάχος μέχρι τότε είχε συγγράψει θεατρικά έργα, ενώ το 1914 και για βραχύ χρονικό διάστημα είχε αναλάβει την έκδοση του φιλολογικού περιοδικού *Παναθήναια*. Πάντως το εισόδημά του το εξασφάλιζε μέχρι τότε εργαζόμενος ως τμηματάρχης στην Εθνική Τράπεζα. Παράλληλα είχε ξεκινήσει τη συνεργασία του με εφημερίδες με την αποστολή άρθρων. Δεδηλωμένος βασιλόφρων, ο Γεώργιος Βλάχος υπέστη και ο ίδιος τις συνέπειες από την εναντίωσή του στην πολιτική του Βενιζέλου, με την εξορία του στη Σκύρο και τη Σκόπελο. Μετά την επάνοδό του στην πρωτεύουσα το 1919 προχώρησε στην έκδοση της εφημερίδας του.⁸ Τα πρώτα χρόνια τα γραφεία του εντύπου στεγάζονταν στην οδό Μαυρομιχάλη, αριθμός 2. Στα στοιχεία ταυτότητας της εφημερίδας διαβάζουμε ότι ο Γεώργιος Βλάχος ήταν ο ιδιοκτήτης-διευθυντής, ο Νικόλαος Κρανιωτάκης φέρεται ως διευθυντής και ο Χ. Νικολόπουλος ως αρχισυντάκτης. Ο Βλάχος θα τηρήσει μια σταθερά συνεπή και αδιάλλακτη στάση εναντίον του Βενιζέλου, μέχρι τουλάχιστον το θάνατο του μεγάλου πολιτικού το

⁸ Λουκία Δρούλια, Γιούλα Κουτσοπανάγου (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου, 1784-1974*, Εθνικό ίδρυμα Ερευνών, 2008, λήμμα «Βλάχος, Γεώργιος Αγγέλου». Γενικότερα, για την ανάπτυξη και το ρόλο του τύπου, ελληνικού και ευρωπαϊκού, από τον 17^ο αιώνα έως τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, βλ. Νάση Μπάλτα, Δέσποινα Παπαδημητρίου, *Σημειώσεις για την Ιστορία του τύπου. Η ελληνική και η ευρωπαϊκή διάσταση*, Οδυσσέας, 1993.

Μάρτιο του 1936. Το 1932 η εγκυκλοπαίδεια *Πυρσός* στο σχετικό λήμμα εκτιμά ως εξής τα χαρακτηριστικά της εφημερίδας:

«Ανεξάρτητον όργανον αντιβενιζελικής αδιαλλαξίας και συντηρητικότητος εν παντί, έσχεν ευρείαν διάδοσιν και ήσκησε σημαντικόν επηρεασμόν. Διακρίνεται διά την σφοδράν μαχητικότητά της, την εντυπωσιακήν αρθρογραφίαν, το καλαισθητον ύφος, την παικτικήν και σατιρικήν διάθεσιν, την αίσθησιν και έξαρσιν του ζητήματος της ημέρας. Τας πολιτικές, κοινωνικάς και φιλολογικάς γνώμας της καθορίζει γενικώς στερρά εμμονή εις την παράδοσιν, χαρακτηριζομένη από την έλξιν προς εν εξιδανικευμένον παρελθόν τάξεως, ευπρεπείας και αισθήματος, ήτις επιτρέπει να παρεισάγωνται τόνοι λυρικοί εις την πλέον οξείαν πολεμικήν της».

Γεώργιος Βλάχος (1886-1951)

Πυκνή σε γεγονότα η δεκαετία του 1910, θα σηματοδοτεί με τον διχασμό της περιόδου 1915-1917, με βασική αιτία αντιπαράθεσης εκείνη που αφορούσε τη συμμετοχή της Ελλάδας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ, δηλαδή των δυτικών δυνάμεων, κατά κύριο λόγο της Αγγλίας και της Γαλλίας. Αυτή ήταν και η θέση που υποστήριζε ο ηγέτης του κόμματος των Φιλελευθέρων και κοινοβουλευτικά πανίσχυρος από το 1910 πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος. Ο ηγέτης των Φιλελευθέρων, με τη βοήθεια της Γαλλίας, θα σχηματίσει το 1916 επαναστατική κυβέρνηση στη Θεσσαλονίκη, της κυβέρνηση της *Εθνικής Αμύνης*, ό-

πως ονομάστηκε, θα επιβληθεί εις βάρος του βασιλιά Κωνσταντίνου και της ουδετερόφιλης πολιτικής που υποστήριζε, θα ενοποιήσει τη χώρα το 1917 και θα σημάνει την έναρξη του πολέμου εναντίον των εισβολέων Βουλγάρων. Η εξώθηση του Βενιζέλου στην ακραία, την επαναστατική, λύση ήταν αποτέλεσμα της επιμονής του Κωνσταντίνου στην εξωτερική πολιτική που ο ίδιος πρέσβευε και την ωμή παραβίαση της εκπεφρασμένης λαϊκής βούλησης από τον Άνακτα. Ο κίνδυνος από τον βούλγαρο εισβολέα, με την ένοχη ανοχή των αντιβενιζελικών, προσέδιδε στον κρητικό ηγέτη το χαρακτήρα του επαναστάτη-σωτήρα της πατρίδας και ιδιαίτερα της Μακεδονίας. Αυτό δεν σημαίνει ότι ο Κωνσταντίνος εμφορείτο από διαθέσεις προδοτικές, μειοδοτικές. Και ο ίδιος, από τη δική του σκοπιά, ήθελε να αποφύγει τον κίνδυνο ακρωτηριασμού της χώρας, μόνο που η δογματική του προσήλωση και το περιβάλλον του των ώθησαν σε μια ακραία –ασφαλώς αντισυνταγματικού χαρακτήρα– συμπεριφορά.⁹

Στο εσωτερικό μέτωπο η κυβέρνηση των Φιλελευθέρων θα εκμηδενίσει οποιαδήποτε αντίσταση, κηρύσσοντας τη χώρα σε κατάσταση πολιορκίας, με ό,τι αυτό συνεπαγόταν για τις ατομικές και πολιτικές ελευθερίες. Παράλληλα, θα λειτουργεί όμως και το κοινοβούλιο, με τους βουλευτές που είχαν εκλεγεί στην προηγούμενη εκλογική αναμέτρηση, αυτήν της 31^{ης} Μαΐου, και η οποία είχε διαλυθεί μετά την πείσμονα άρνηση του βασιλιά Κωνσταντίνου να αποδεχθεί την εισήγηση του νόμιμου πρωθυπουργού Βενιζέλου για συμμετοχή στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Πρόκειται για τη γνωστή, όπως έμεινε στην Ιστορία «Βουλή των Λαζάρων» και η οποία θα βρεθεί για μεγάλο διάστημα στο στόχαστρο και στο σκώμμα της αντιπολίτευσης ως «εφτάψυχος και αείζωος Βουλή» της 31^{ης} Μαΐου 1915.¹⁰

Από τότε θα ξεκινήσει ένα ευρύ κύμα διώξεων του αντιβενιζελικού κόσμου, με συλλήψεις, απολύσεις δημοσίων υπαλλήλων αλλά και εξορίες σημαινόντων προσώπων. Πολιτικές φυσιογνωμίες του αντιβενιζελικού στρατοπέδου, όπως ο Δημήτριος Γούναρης, ο Ίων Δραγούμης, ο Γεώργιος Πεσμαζόγλου και ο Κωνσταντίνος Έσλιν εξορίστηκαν στην Κορσική. Ανάλογης συμπεριφοράς έτυχαν οι δύο «Ηρα-

⁹ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, «Salus populi suprema lex: εσωτερική σύγκρουση και διεθνείς σχέσεις, 1915-1916», στο Παύλος Σούρλας, Ιωάννης Τσεκούρας, Νικόλαος Παπαδάκης, Ιωάννης Μουρέλος (επιμ.), *Η Κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης. Η Κορύφωση της σύγκρουσης δύο κόσμων*, Πρακτικά Συμποσίου, 3 και 4 Οκτωβρίου 2016, Θεσσαλονίκη, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου Αίμου, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών “Ελευθέριος Βενιζέλος”, 2017, σ. 25-38. Επίσης, για μια συνολικότερη ματιά, όπως και την ελληνική εμπλοκή, βλ. Έλλη Λεμονίδου, *Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος (1914-1918). Ιστορία μιάς οικουμενικής καταστροφής*, Εστία, 2020.

¹⁰ Φ.Ε.Κ. αρ. 126, της 30^{ης} Ιουνίου 1917, επιστολή Βενιζέλου προς τον βασιλιά Αλέξανδρο, με την οποία εξηγείται η αναγκαιότητα επανασύστασης της διαλυθείσας βουλής, που είχε προκύψει από τις εκλογές της 31^{ης} Μαΐου 1915.

κλείς» του στέμματος στο στράτευμα, ο Βίκτωρ Δούσμανης¹¹ και ο Ιωάννης Μεταξάς.¹² Ένας σημαντικός αριθμός, επίσης, αξιωματικών ή πολιτικών εκτοπίζονταν σε νησιά, έμπαιναν σε καθεστώς επιτήρησης ή αν ήταν προχωρημένης ηλικίας, όπως ο Στέφανος Σκουλούδης και ο Κωνσταντίνος Κουμουνδούρος προβλεπόταν ο κατ' οίκον περιορισμός.¹³ Για να γίνει κατανοητό το κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο της εποχής, αρκεί να σημειώσουμε ότι από τους ανθρώπους του Τύπου, προφανώς δεν ήταν μόνο ο Βλάχος που υπέστη διώξεις. Θύμα υπήρξε το σύνολο του αντιβενιζελικού Τύπου. Διακόπηκε η έκδοση της εφημερίδας «Αθήνα», την οποία εξέδιδε ο βουλευτής και υπουργός Γεώργιος Πωπ, ο *Χρόνος* τού επίσης βουλευτή Κωστή Χαιρόπουλου και η *Εσπερινή* του Π. Γιάνναρου. Επίσης, καταδικάστηκαν σε φυλάκιση ο Κ. Χαιρόπουλος, ο Γρηγόριος Ευστρατιάδης, εκδότης της *Σκριπ* και βουλευτής με το Κόμμα των Εθνικοφρόνων του Δημητρίου Γούναρη, ο Β. Θεοδωρίδης, εκδότης των *Ημερήσιων Νέων* και ο Ι. Χαλκοκονδύλης της *Νέας Ημέρας*, εφημερίδα που πρωτοεκδόθηκε στην Τεργέστη, πριν μεταφερθεί στην Αθήνα.

Η *Καθημερινή* τα πρώτα χρόνια εκδιδόταν εξάστηλη, συνήθως τετρασέλιδη, σπανιότατα εξασέλιδη και τον πολιτικό τόνο έδινε το κύριο άρθρο της, το οποίο δημοσιευόταν πάντα στην πρώτη σελίδα, εξέφραζε προφανώς τη γνώμη του εκδότη και ορισμένες φορές υπογραφόταν με τα αρχικά του ονοματεπωνύμου Γ.Α.Β.¹⁴ Η μόνιμη στήλη «Καθημερινά», επίσης πρωτοσέλιδη, δημοσίευε ειδησάρια, τα οποία μπορούν και να εκληφθούν και ως σύντομα κριτικά σχόλια της επικαιρότη-

¹¹ Βίκτωρ Δούσμανης, *Απομνημονεύματα. Ιστορικοί σελίδες τας οποίας έζησα*, Αθήνα, 1946, σ. 241-247, όπου ο στρατηγός-ταγμένος με σταθερότητα και πάθος στο αντιβενιζελικό στρατόπεδο αναφέρεται στις συνθήκες που αντιμετώπισε αλλά και διαπιστώνει ότι «αν αφαιρεθή η ιδέα της στερήσεως της προσωπικής μου ελευθερίας, [η εξορία] υπήρξε ευχάριστος και δι' εμέ επωφελής, διότι κατά το διετές αυτό διάστημα, εν ηρεμία ψυχής και συνειδήσεως ευρισκόμενος, ηδυνήθηνα να εργασθώ και να μελετήσω ζητήματα προς όφελος, ελπίζω, του Ελληνικού Κράτους».

¹² Ιωάννης Μεταξάς, *Ημερολόγιο*, Γκοβόστης, 1951, τ. Β2, σ. 452-464, όπου και καταγράφονται οι σκέψεις του, όχι μόνο ως προς την έκβαση του πολέμου, αλλά και εκτίθενται γενικότερες κοσμοθεωρητικές αναζητήσεις του, πυρήνας των οποίων είναι ο υψηλός θαυμασμός προς τον γερμανικό πολιτισμό.

¹³ Βλ. για παράδειγμα, Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ), Αρχείο Πολιτικού Γραφείου Πρωθυπουργού, φάκελος 224, «Φ.9 Υπουργείον Παιδείας», όπου και αλληλογραφία με το Υπουργείο Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδεύσεως για αποβολές μαθητών, παραπομπή σε στρατοδικείο καθηγητών στη Λευκάδα, επειδή κατά τη διάρκεια σχολικής εκδρομής τραγούδησαν «του αετού ο γιός». Ο εισαγγελέας Νικόλαος Γερακάκης, *Σελίδες εκ της συγχρόνου Ιστορίας, Πρόσωπα και Πράγματα*, Αθήνα, 1936, σ. 520-522, με έντονη αντιβενιζελική τοποθέτηση, παραθέτει τα γεγονότα του διχασμού και έναν ευρύ κατάλογο των διωκομένων πολιτικών και στρατιωτικών.

¹⁴ Επιλεγμένο μέρος της διαχρονικής αρθρογραφίας του Γεωργίου Βλάχου, βλ. Μιχαήλ Σταματελάτος, Δέσπω Σολωμού, Εμμανουήλ Κάσδαγλης (επιμ.) *Άρθρα στην «Καθημερινή» (1919-1951)*, Ζήδρος, 1990.

τας. Η εφημερίδα διέθετε ανταποκριτές σε μεγάλες πόλεις και η στήλη με τίτλο «Αι Επαρχίαι μας» δίνει τον τόνο και τον παλμό της κοινωνικής και πολιτικής ζωής της περιφέρειας. Υπάρχουν, επίσης, στήλες με επιφυλλίδες, χρονογραφήματα, λογοτεχνήματα, όπου βλέπουμε να υπογράφουν αξιόλογα ονόματα, όπως ο Τίμος Μωραϊτίνης. Η τρίτη σελίδα χαρακτηριζόταν από το τρίστηλο με τον τίτλο «Τελευταίαι Ειδήσεις», ενώ η τέταρτη ήταν αφιερωμένη στις τελευταίες ειδήσεις που έφταναν στην εφημερίδα και, συνήθως, έφεραν τον τίτλο «Δευτέρα Έκδοσις» ή λίγο πιο κάτω ανάλογη στήλη με την ένδειξη «Επί του πιεστηρίου». Στην ίδια σελίδα υπήρχε χώρος για τα «Κοινωνικά», θέματα δηλαδή σχετικά με τη θεατρική κίνηση, την αγγελία θανάτων ή τις επιστολές αναγνωστών. Η εφημερίδα τολμά, για τα μέτρα της εποχής, να παρουσιάζει και εικονογραφικό υλικό, συνήθως φωτογραφίες, προκειμένου να ενισχύσει τον πολιτικό της λόγο, όπως για παράδειγμα μεγάλων διαστάσεων φωτογραφίες του βασιλιά στην πρώτη σελίδα ή άλλων εστεμμένων. Ενίοτε κάνουν την εμφάνισή τους και γελοιογραφίες για να εξυπηρετήσουν τον ίδιο σκοπό, να λοιδορήσουν τον πολιτικό αντίπαλο ή να ενισχύσουν με εντυπωσιακό τρόπο την ειδησεογραφία. Αξιοσημείωτη αύξηση γνωρίζουν, συν τω χρόνω, οι διαφημιστικές καταχωρίσεις, γεγονός που συνέβαλε στην οικονομική ευστάθεια της εφημερίδας, χωρίς πάντως να διαθέτουμε περισσότερα στοιχεία για το ζήτημα και το οποίο θα μπορούσε να αποτελέσει ιδιαίτερο ερευνητικό θέμα.

Σκοπός του παρόντος πονήματος είναι να παρακολουθήσει την πορεία της *Καθημερινής* από τη στιγμή που εκδόθηκε, το 1919, έως τη λήξη του μικρασιατικού πολέμου και το πρώτο διάστημα μετά την καταστροφή του 1922. Εφ' όσον αναφερόμαστε σε μια εφημερίδα γνώμης, και μάλιστα βαρύνουσας, αν αναλογιστούμε το κύρος που αμέσως μετά την έκδοσή της απέκτησε, μάς παρέχονται επαρκή αναλυτικά σχήματα για να κατανοήσουμε μια εξαιρετικά ταραγμένη περίοδο, κατά την οποία η Ελλάδα φτάνει στο απόγειο της ισχύος της και των εθνικών της επιδιώξεων το 1920, όταν υπογράφηκε η περιώνυμη συνθήκη των Σεβρών, και καταλήγει δύο χρόνια μετά να βιώνει μια εθνική καταστροφή, με πολλαπλές αρνητικές συνέπειες στον εθνικό, κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό τομέα. Η τραγωδία που γράφτηκε στα μικρασιατικά εδάφη είναι η απόληξη μιάς μεστής γεγονότων περιόδου, η οποία έχει την αφετηρία της το 1910 –ή για άλλους το 1909, αν υπολογίσουμε το κίνημα του *Στρατιωτικού Συνδέσμου* στο Γουδί– με την έλευση του Ελευθερίου Βενιζέλου, την καθολική κατίσχυσή του σε κομματικό επίπεδο, την κατάλληλη προπαρασκευή της χώρας και την εποποιία των Βαλκανικών Πολέμων. Η Ελλάδα, έχοντας διευρύνει σε σημαντικό βαθμό τα σύνορά της ήταν έτοιμη να επιδοθεί στο δύσκολο αλλά αναγκαίο έργο της πλήρους ενσωμάτωσης των νέων, οικονομικά εύρωστων, περιοχών, όταν ξέσπασε ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος το 1914. Τον επόμενο χρόνο τέθηκε μετ' επιτάσεως το ζήτημα της συμμετοχής

ή μη της Ελλάδας στο μεγάλο αυτόν πόλεμο, ένα δίλημμα που προκάλεσε βαθύ σχίσμα στην ελληνική κοινωνία, σε όλα τα θεσμικά επίπεδα, και το οποίο θα έχει αρνητική αντανάκλαση στην επόμενη 25ετία.

Η *Καθημερινή* σε όλη αυτήν την περίοδο, από το 1919 έως και την μικρασιατική καταστροφή, ήταν παρούσα με ρόλο σημαντικό, συχνά καταλυτικό, και έδινε τη μάχη της από το πολιτικό μετερίζι του αντιβενιζελισμού.¹⁵ Σε τέτοιο βαθμό, που δεν θα ήταν άστοχο να χαρακτηριστεί ως το προπύργιο του αντιβενιζελισμού στο χώρο του τύπου. Με οξεία κριτική στα πεπραγμένα του κρητικού ηγέτη και του κόμματός του, δεν υπέστειλε ποτέ την πολιτική της σημαία, με αυστηρότητα, με επιχειρήματα, με υπερβολές, πάντοτε όμως στα πλαίσια της ευπρέπειας, χωρίς στοιχεία του εύπεπτου λαϊκισμού, της ασύδοτης συκοφαντίας και του κιτρινισμού. Η δημοσιογραφική γραφίδα της εφημερίδας, που ίδρυσε ο Γεώργιος Βλάχος, αφουγκράζεται τον παλμό όσων εναντιώθηκαν στην πολιτική του κρητικού ηγέτη, ο οποίος δυναμικά κυριάρχησε από το 1910, μεταπλάθει τα αιτήματα, υποβάλλει ιδέες, συνεγείρει, στηλιτεύει, γίνεται το δόρυ μιάς παράταξης στερημένης σε κάθε περίπτωση από χαρισματικό πολιτικό ηγέτη. Το οξύ διχαστικό κλίμα, που συνεχώς εντείνεται και μετά το 1919, όχι μόνον αντανάκλαται στην εφημερίδα αλλά, συχνά, αναπαράγεται για να διαχυθεί στο αναγνωστικό κοινό και από εκεί στην ευρύτερη κοινή γνώμη. Έτσι, η μελέτη της ειδησιογραφίας και της αρθρογραφίας της εφημερίδας μας επιτρέπει να κατανοήσουμε την πολιτική των «παλαιών κομμάτων», όπως ονομάστηκαν όλα όσα προερχόμενα από το πρόσφατο πολιτικό παρελθόν κόμματα, συσπειρώθηκαν και εναντιώθηκαν στη βενιζελική πλημμυρίδα που κατέκλυσε τη χώρα μετά το 1910. Μπορούμε να εντοπίσουμε τα στοιχεία της διαρκούς αλληλεξάρτησης μεταξύ των εξωτερικών γεγονότων, της πολιτικής των ευρωπαϊκών Δυνάμεων, με την εσωτερική πολιτική και την πρόσληψη εύληπτων –θετικών ή αρνητικών– στερεοτύπων, μια διαδικασία δηλαδή που καθορίζει τη στάση των πολιτών και επηρεάζει το πολιτικό γίγνεσθαι.¹⁶

¹⁵ Κώστας Μάγερ, *Ιστορία του Ελληνικού Τύπου*, Αθήναι, 1957, σ. 198.

¹⁶ Για το ρόλο του τύπου στη διαμόρφωση της ιδεολογίας και τον αντιβενιζελισμό, βλ. Δέσποινα Παπαδημητρίου, *Από τον λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνικοφρόνων. Η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα*, Σαββάλας, Αθήνα 2006, σ. 43-75. Για το ρόλο του τύπου, γενικότερα, αλλά και του ελληνικού, βλ. το κλασικό έργο του Δημήτρη Ψυχογιού, *Τα Έντυπα Μέσα Επικοινωνίας. Από τον πηλό στο δίκτυο*, Καστανιώτης, 2004, ιδιαίτερα σ. 379-389.